

PSYCHOLOGY

Алексеева Ю.А.

Психологічні особливості становлення віри в ранньому онтогенезі

*Алексеева Юлія Аркадіївна, кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри теоретичної та консультативної психології
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна*

Анотація. В статті представлений аналіз специфіки розвитку віри як інтегрального особистісного утворення в дітей дошкільного віку. Відзначається зв'язок динаміки віри з показниками психічного розвитку (новоутвореннями, провідними видами діяльності), характерних для кожного вікового періоду. Визначаються передумови розвитку віри в ранньому віці (почуття довіри дитини до дорослих, позитивна Я-концепція, самостійність і самоконтроль). Розглядається розвиток структурних компонентів віри особистості дитини дошкільного віку (когнітивного, емоційного, ціннісно-мотиваційного, поведінкового) та видів віри (віри в себе, в іншого, в соціальні цінності, духовно-релігійної, містичної).

Ключові слова: віра, віра в себе, віра в іншого, віра в соціальні цінності, духовно-релігійна віра, містична віра

Постановка проблеми. Вивчення природи будь-якого феномену потребує використання комплексу різних методологічних підходів: структурного, коли акцент робиться на з'ясуванні будови та взаємозв'язку елементів об'єкта дослідження; системного бачення проблеми, коли об'єкт розглядається з точки зору статичності та динаміки. У першому випадку об'єкт із його структурними та функціонально-рівневими взаємозв'язками досліджується при безпосередньому контакті. У другому, при вивченні динаміки, уточнюються умови, фактори й, можливо, механізми, що лежать в основі прямого або непрямого впливу на процеси розвитку та формування об'єкта.

Метою статті є дослідження питання становлення феномену віри як особистісного утворення в ранньому онтогенезі.

Аналіз останніх публікацій та виклад основного матеріалу. Як свідчить проведений нами аналіз літератури, питання розвитку релігійної віри були відображені в працях відомих науковців: Д. Фаулера, Ю. Макселона, І.А. Малахової, М.Г. Писманіка, С.А. Черняєвої, О.М. Двойніна, В.П. Москальця, А.В. Олійник. Однак питання становлення і формування віри як інтегрального утворення, на відміну від інших аспектів її природи, в наявній літературі практично не висвітлені. Відтак «невловимий феномен» віри ми стали розглядати в динаміці, використовуючи вже існуючі знання про особистісний розвиток і формування когнітивних функцій у різні періоди психічного розвитку людини, починаючи з раннього віку. При цьому ми розуміли, що віра, як системотвірна й системно організована властивість особистості є похідною від функцій мислення, уяви, пам'яті (які розвиваються в різний час), формування мотиваційної системи, самооцінки й самоставлення, взаємодії в інтерперсональному просторі, визнання й прийняття тих або інших цінностей, їх ієрархії в різні вікові періоди.

З огляду на викладене наше уявлення про умови та фактори генезису віри формувалося на основі аналізу показників психічного розвитку (новоутворень, соціальної ситуації розвитку, провідного виду діяльності), характерних для різних вікових періодів. При вивченні питання розвитку віри наша увага була акцентована на представленості її структурних компонентів: 1) когнітивного; 2) емоційного; 3) ціннісно-мотиваційного; 4) поведінкового.

Спираючись на твердження німецького психолога Н. Streib про те, що в розвитку віри необхідно вивчати становлення не тільки структурних компонентів, а і її змісту, ми намагалися виділити також ті об'єкти віри, які входять до складу різних ціннісних сфер (духовно-релігійної, соціальної, міжособистісної, аутоперсональної), і більш помітні й специфічні для певного віку [22].

Початок формування віри як системно організованого психічного феномену можливий за умови розвитку особистості дитини, і цей процес стає більш помітним уже в дошкільному періоді. Хоча можна припустити, що витoki віри закладаються на більш ранніх вікових етапах. Адже відомо, що розвиток психічних процесів у немовлячому віці пов'язаний із виникненням елементарних форм сприйняття і мислення, що дозволяє дитині орієнтуватися в навколишньому світі і є передумовою засвоєння елементарних видів суспільного знання та досвіду [13, 17].

Психологічні особливості в немовлячому періоді вивчалися багатьма вченими (Г. Крайг, М.І. Лісіна, В.С. Мухіна, Л.Ф. Обухова, Є.О. Смірнова, Д.Й. Фельдштейн). З'ясовано, що важливою умовою розвитку особистості дитини в немовлячому періоді є прагнення до емоційного спілкування з близькими, яке стимулює активність відповідного типу діяльності в цьому віці. Соціальний і емоційний розвиток дитини у немовлячому віці спричинений її тісними взаємозв'язками з дорослими й переживаннями прихильності до них, які виникають до дев'ятимісячного віку. Це процес, у ході якого немовля переходить від неясного усвідомлення світу до встановлення довірчих взаємин із тими, хто про нього піклується. Перші реакції прихильності утворюють фундамент подальших відносин з ровесниками, родичами та іншими дорослими. Прихильності, які сприймаються дитиною як ненадійні, обмежують її свободу і здатність досліджувати навколишній світ. Відзначено, що міцні взаємини між дитиною та дорослим, що нею опікується, сприяють розвитку більш високого рівня когнітивної компетенції та соціальних навичок [8, 10, 13, 15, 16, 17, 20].

У своїй епігенетичній теорії Е. Еріксон стверджував, що до кінця першого року життя при конструктивному емоційному спілкуванні з матір'ю в дитини формується почуття довіри до навколишнього світу. У ситуаціях, пов'язаних із депривацією цих відносин,

формується почуття базисної недовіри й покинутості [21]. Звідси можна припустити, що однією з ранніх передумов розвитку віри в людини є почуття довіри дитини до дорослих, що формується в цьому віці і залежить від емоційного аранжування спілкування із близькими людьми і оточенням.

Соціальну ситуацію розвитку дитини в ранньому дитинстві можна охарактеризувати формулою: «дитина – предмет – дорослий». Це означає, що в ранньому дитинстві важливою умовою розвитку віри у дитини є предметна діяльність, за допомогою якої вона пізнає навколишній світ і вчиться виконувати повсякденні дії. Одним із мотивів придбання рухових навичок дитини виступає її внутрішня мотивація компетенції – потреба в досягненні успіху, прагнення відчувати себе здатною і вмільою. Зворотний зв'язок, який отримують діти від своїх батьків про свої досягнення, сприяє підтриманню цієї мотивації [1, 20].

На думку В.С. Мухіної, мотивація до досягнення в дитини цього віку зумовлена розвитком її соціальної активності та змагальних відносин з однолітками. Розвивається рефлексія на власні та чужі досягнення, саме в цей період починає формуватися воля і пов'язані з нею якості, які дитина проявляє в спілкуванні з однолітками та дорослими [13].

Передумовами розвитку віри у дітей цього віку є поява самосвідомості та виділення свого «Я». Особливістю самопізнання в цьому віці є: пізнання себе як суб'єкта дії; розвиток ідентифікації з іменем; формування позитивних або негативних уявлень про себе, окремих Я-образів, які інтегруються в Я-концепцію дитини. Тому важливу роль у розумінні природи віри особистості відіграє вивчення головних новоутворень раннього віку: «Я»-концепції як комплексного уявлення про себе, волі, що розвивається, рефлексії, здатності до відокремлення [8, 16, 20].

Дітям цього віку властива переоцінка своїх можливостей при виконанні навчальних завдань або при змаганнях зі старшими дітьми. Така нереалістична оцінка своїх здібностей, невиправданий оптимізм розвиває у дітей упевненість у власних силах і віру в успіх, що створює умови для тренування різних навичок [8].

Розвиток віри дитини тісно пов'язаний з її когнітивним розвитком і формуванням у цьому віці наочно-дієвого, а в подальшому наочно-образного мислення, при якому зовнішні сигнали й дії переходять у внутрішні розумові операції. Головну роль у розвитку мислення дітей раннього віку відіграє вміння узагальнювати предмети за їх функціями. До кінця цього вікового періоду починає формуватися знакова функція свідомості, яка дозволяє використовувати один об'єкт як заміник іншого. Формування знакової функції у дитини супроводжується зародженням у неї уяви як однієї з базових передумов розвитку когнітивного компонента віри. Почавши встановлювати зв'язки між образом-замінником і позначуваним ним предметом, дитина набуває здатність уявляти собі те, про що їй розповідає дорослий [1, 20]. Отже, варто підкреслити, що вже в ранньому віці в дитини починають формуватися окремі складові когнітивного компонента віри.

Вивчення розвитку емоційного компонента віри в ранньому віці потребує акцентування уваги на динаміці появи відповідних почуттів і переживань. У деяких

роботах (М.І. Лісіна, Т.В. Гуськова, М.Г. Єлагіна) підкреслюється, що в міру інтелектуального розвитку й засвоєння соціальних норм у дитини з'являються почуття, що відображають нові соціальні відносини, які прямо або побічно пов'язані з вірою: гордості, сорому, ніяковості, провини, співчуття, здатності до емпатії. Почуття гордості, наприклад, спричинене досягненнями, проявляється в трьох основних сферах відносин – до предметного світу, до інших людей і до себе. Пізніше в дитини розвивається почуття сорому, що проявляється у випадках невідповідності її поведінки очікуванню оточення [3, 12]. Г. Крайг зазначає, що розвиток емпатії в цьому віці зумовлений формуванням стійких прихильностей до близьких людей [8].

Вивчення передумов розвитку поведінкового компонента віри в ранньому віці показало, що поведінка дітей характеризується імпульсивністю і залежить від зовнішніх обставин. Поступове формування стійких уявлень про предмети і встановлення зв'язку між цими уявленнями й почуттями робить поведінку дітей цілеспрямованою й створює основу для розвитку регуляції діяльності. Проте систематичне керування поведінкою в них ще не сформоване. Як зазначає В.В. Давидов, до кінця раннього дитинства у дитини з'являються власні бажання, актуалізується тенденція до самостійності [4].

Однією з важливих детермінант розвитку віри в ранньому віці є характер соціальних відносин дитини з близькими людьми. Емоційна підтримка дитини значущими дорослими проявляється в її позитивній самооцінці й розвитку впевненості в собі. Через спілкування з батьками вона поступово опановує нормативну поведінку. У взаєминах із дорослими дитина рефлексує на їх реакції й проявляє виражену наслідувальність, яка є найпростішою формою ідентифікації. На фоні ідентифікації в дитини з'являється емоційна причетність до інших людей, готовність до засвоєння матеріальної та духовної культури [12, 13].

Е. Еріксон підкреслював, що коли батьки, опікуючись дитиною, поступово надають їй свободу в здійсненні контролю над своїми діями, то тим самим створюються умови для певної автономії в розвитку. Проте це не означає, що дитина одержує необмежену свободу, а свідчить про те, що батьки стримують зростаючу здатність дитини робити вибір у межах певних «ступенів свободи». У тих випадках, коли батьки надмірно опікуються дитиною, контролюють або ігнорують її, вона втрачає самоконтроль, що приводить до розвитку почуття сорому перед іншими й сумнівів у своїй здатності контролювати навколишній світ і володіти собою. В результаті в дітей формуються такі риси, як неупевненість у собі, приниженість і слабовілля [21].

Підводячи підсумки вивчення передумов розвитку віри в ранньому віці, можна зазначити, що умовами розвитку продуктивної (раціональної) віри в дитини є позитивна Я-концепція, самостійність і самоконтроль, що розвиваються в неї в цьому віці.

Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці пов'язана з освоєнням дитиною світу постійних речей і розвитком її потреби в спілкуванні з дорослими та однолітками. В міжособистісних стосунках, за допомогою механізмів ідентифікації, рефлексії й відокремлення, вона вчиться прийнятим позитивним формам спілкування.

Провідною діяльністю в дошкільному віці є гра, у якій дитина навчається різних форм просоціальної поведінки, що розвиває її віру в себе та інших. Тут варто відзначити асертивну поведінку – пряму, відкрити поведінку при відстоюванні своїх прав, яка не заподіює шкоди іншим, і співробітництво як конструктивну взаємодію між дітьми, що є умовою розвитку довіри в міжособистісних стосунках у дитячому колективі. У грі формується почуття ідентичності [8]. Основними новоутвореннями, що впливають на розвиток віри в цьому віці, є супідрядність мотивів, засвоєння моральних норм, формування довільної діяльності й розвиток уяви [6, 7, 9, 18].

На думку В.В. Давидова, особистість дитини в дошкільному віці виникає, коли дошкільник стає суб'єктом діяльності, а процес становлення пов'язаний з інтенсивним розвитком її уяви й творчого потенціалу [4].

Для вивчення розвитку ціннісно-мотиваційного компонента віри в дошкільному віці важливим є твердження О.М. Леонтьєва, що саме в цьому віці в дитини починає формуватися і диференціюватися ієрархія мотивів діяльності [9]. Супідрядність мотивів, їх ієрархічна структура, що визначають спрямованість поведінки й домінування довільних дій над імпульсивними, є важливим новоутворенням дошкільного віку [13].

Як зауважують В.К. Котирло, Є.О. Смірнова, саме дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку волі, що пов'язано із прагненням дитини до визначеності й сталості. За даними спостереження цих авторів, уже у трирічних дітей розвиваються особливі форми поведінки, які, незважаючи на відсутність довільної мотивації, зазвичай називають вольовими (наполегливість, упертість, вимогливість тощо) [6, 18].

Вчені (М.І. Лісіна, Л.Ф. Обухова, І.В. Шаповаленко) зазначають, що поведінка дошкільників продовжує мати наслідувальний характер. Наслідування (ідентифікація, імітація) для дитини є ключовим процесом соціалізації й проявляється в набутті нею схвалюваної поведінки. Дитина будує свою поведінку, спираючись на зразки поведінки близьких дорослих і однолітків. Наслідування суттєво впливає на інтелектуальний розвиток дитини, формування особистості (в пізнанні іншого й формуванні уявлень про себе), її соціальний розвиток (виникає здатність переймати традиції та норми суспільства). У дошкільному віці зміст наслідування розширюється й виходить за межі безпосереднього сприйняття, що дозволяє дитині моделювати дії «узагальненого» дорослого та орієнтуватися у сфері людської діяльності [12, 15].

Процес ідентифікації, що активно розвивається в цьому віці, пов'язаний не тільки з людьми, а й із казковими персонажами, що є умовою появи в цей період магічної віри. Розвитку такого виду віри в дошкільників сприяє уява, що інтенсивно розвивається в цьому віці.

Відомий російський психолог Є.В. Субботський у своєму дослідженні магічної віри в дошкільників зазначав, що спочатку віра в магічне з'являється в дітей як легітимна, свідомо форма вірувань, що співіснує з вірою у фізичну причинність. Він пояснював це недостатньо розвинутою системою наукових знань у дітей, які витісняють віру в магію в несвідому сферу. У той самий час результати експериментальних досліджень

показали, що магічне мислення підвищує креативність дітей у розв'язуванні інтелектуальних завдань. На думку вченого, це зумовлюється тим, що ранні магічні вірування дітей одержують підтримку від соціального оточення – у формі як фольклорних вірувань, так і різних розваг, книг, фільмів, які сприяють психічному розвитку дитини. У дошкільників віра в магію існує на свідомому рівні, і в них ще не сформувався механізм несвідомої трансформації реальності з метою недопущення магічних явищ у свідомість [19].

Слід зазначити, що процес ідентифікації (наслідування) дитини веде до створення нею власного суб'єктивного світу. На думку Д.Й. Фельдштейна, цьому сприяє механізм інтеріоризації, можливості якого не обмежуються тільки привласненням соціальних норм. Навпаки, процес інтеріоризації в дитини сприяє формуванню в неї установок, мотивів, потреб, що забезпечують розвиток нових форм діяльності, в тому числі пізнавальної, креативної, комунікативної та ін. [20].

Зауважимо, що в цьому віці формується ще не диференційована платформа віри дитини в себе. Це зумовлено ще й тим, що в розвитку емоційної сфери дошкільників під впливом позитивних оцінних суджень дорослих виникають почуття гордості й самолюбства. Проте вони проявляються ситуативно й бувають нестійкими. І тільки наприкінці дошкільного віку ці переживання дітей стають більш глибокими [13].

У дошкільному віці уявлення про себе складається зі співвіднесення себе з образами дорослих і однолітків у процесі спілкування. На думку М.І. Лісіної, образ самого себе є афективно-когнітивним комплексом. Афективною частиною комплексу є самооцінка, а когнітивною – уявлення дитини про себе. Сформована самооцінка дошкільника виражається в здатності дітей спокійно й відкрито ставитися до зауважень дорослих і забезпечує готовність дитини до навчання в школі. Уявлення про себе з віком стають більш точними, але під впливом афективного компонента образа можливі і їх стійкі викривлення [12].

Дослідження уявлень про свої фізичні можливості у дошкільників, проведене А.І. Сілвестру, показало, що уявлення дітей про себе можуть спотворюватися. Головні причини розвитку перекручених (завищених або занижених) уявлень про себе, на думку вченого, закладені у взаємодії основних факторів, що визначають формування образу самого себе: несприятливий досвід взаємини з оточенням і незнання дитиною своїх можливостей, недостатній досвід індивідуальної практики (критерії істини). Відмітна риса дітей з точними уявленнями про свої фізичні можливості полягає в тому, що у своїй оцінці вони спираються не тільки на знання про себе, отримані від оточення, але й на відомості про свої досягнення в минулому, що є фундаментом власного індивідуального досвіду [11].

Вивчення взаємозв'язку ігрової діяльності з уявленнями про себе показало, що більшість дошкільників схильні перебільшувати свої успіхи, і причини цього, на думку М.І. Лісіної, полягають у недостатньому досвіді індивідуальної практики та в «хвалебному» характері спілкування з дорослими [12]. Як підкреслює Н.І. Непомняща, конструктивне і ціннісне спілкування дитини з дорослими і однолітками сприяє

розвитку такої риси ставлення до себе, як упевненість у власних силах [14].

Таким чином, розвиток образу Я в дошкільному віці залежить від досвіду спілкування та індивідуального досвіду участі дитини в предметній діяльності. Уявлення більшості дошкільників про свої можливості й досягнення часто мають нереалістично-позитивний характер, що зумовлює необ'єктивну (суб'єктивну) віру в успіх своєї діяльності та впевненість у своїх силах.

Розвиток пізнавальної активності в цьому віці набуває характеру невичерпної допитливості, яка проявляється в інтересі до всього нового й стосується складних філософських питань – про походження життя, про смерть, добро і зло.

Важливим для розуміння природи віри є дослідження осмислення й розуміння дошкільниками деяких цінностей. Дослідження, проведене українською вченою О.Л. Кононко, дозволило з'ясувати, що діти цього віку вже замислюються над смыслом людського життя. Вивчення відповідей дітей дозволило диференціювати їх висловлювання й умовно поділити на три категорії – філософського, морально-духовного та матеріально-прагматичного напрямку [5].

Аналіз результатів засвідчив, що у своїх відповідях діти виявляють високий рівень інтересу до таких абстрактних понять, як «Бог», «планета», «світ», «смерть», особливо в старшому дошкільному віці. Особливу увагу в дослідженні О.Л. Кононко про уявлення дошкільників, що стосуються перспектив людського життя, привертає факт осмислення дітьми (майже в половині респондентів) тривалості власного життя та його обмеженості об'єктивними факторами (старінням, хворобою, смертю). Дослідниця робить висновок, що широкий діапазон відповідей стосовно ймовірності тривалості життя свідчить про розвиненість у дітей інтуїції, здатності накопичувати життєві враження як ґрунт для розвитку світогляду в перебігу власного індивідуального розвитку [5].

Динаміка уявлень про віру в дітей дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку вивчалася також у спільній дослідницькій роботі М. Воловікової, Т. Рязанової, Л. Гренкової-Дікевич. Було з'ясовано, що

діти з раннього віку розмірковують над питаннями, пов'язаними з вірою. У дошкільному віці релігійна віра була виявлена у 33,3% респондентів, але більшість (95%) дітей стверджували, що вірять у щось, тобто в різні об'єкти (у близьких, у казкових героїв і т.д.). Встановлено, що діти цього віку не диференціюють поняття віра, довіра і надія, частіше вони розглядають їх як синонімічні [2].

Висновки. Отже, розглядаючи віру як складне особистісне утворення, що динамічно розвивається, слід підкреслити, що вона починає формуватися саме в дошкільному віці, коли в дітей відбувається формування образу Я, розвиток самосвідомості й особистості в цілому. Розвиток когнітивного компонента віри пов'язаний із розвитком наочно-образного мислення й уяви. Діти вже знайомі з такими поняттями, як «планета», «світ», «смерть» та ін. У них є уявлення про Бога й про перспективу людського життя. Дошкільники вже можуть дати визначення смыслу життя. І хоча вони ще не диференціюють поняття віра, довіра, надія і розглядають їх як синонімічні, але вже чутливі до віри. Емоційна складова віри характеризується нестійкістю почуттів і переживань, недостатньо розвиненим переживанням співчуття. Ціннісно-мотиваційний компонент характеризується появою ієрархії мотивів. Поведінковий компонент віри в дошкільному віці формується в спільній діяльності дитини із близькими людьми й характеризується інтенсивним розвитком волі.

Важливим на першому етапі розвитку віри в дошкільному віці є виникнення процесу персоналізації віри, пов'язаного з механізмом інтеріоризації соціальних норм, культурних цінностей, що передаються дитині через спілкування й досвід; відокремлення себе від оточуючих людей; формування в дитини індивідуального досвіду. Об'єктами віри в цьому віці стають близькі люди, значущі інші, казкові герої з кіно, книг, міфологічної літератури, тому найбільш характерними для дошкільників є віра в магію, чарівництво, існування таємниць, нереалістична (суб'єктивна) віра в успіх, віра в близьких. Витоками розвитку віри в себе в дошкільному віці, на наш погляд, є почуття впевненості в собі, що проявляється в певних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовчик-Блаkitна М.В. Раннє дитинство / М.В. Вовчик-Блаkitна // Вікова психологія; [за ред. Г.С. Костюка]. – К.: Рад. Школа, 1976. – 107 с.
2. Воловікова М. Особенности религиозной идентификации в современной России (анализ ответов детей из Смоленска) / М. Воловікова, Т. Рязанова, Л. Гренкова-Дікевич // Развитие национальной, этнолингвистической и религиозной идентичности у детей и подростков / [отв. ред. М. Баррет, Т. Рязанова, М. Воловікова]. – М.: Изд-во Института психологии РАН, 2001. – С. 132-141.
3. Гуськова Т.В. Личностные новообразования у детей в период кризиса трех лет / Т.В. Гуськова, М. Г.Елагина // Вопросы психологии. – 1987. – №5. – С. 78-86.
4. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте / В.В. Давыдов // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 22-35.
5. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід) / О.Л. Кононко. – К.: Стило, 2000. – 336 с.
6. Котырло В.К. Развитие волевого поведения у дошкольников / В.К. Котырло. – К.: Рад. Школа, 1971. – 200 с.
7. Кравцова Е.Е. Психологические новообразования дошкольного возраста / Е.Е. Кравцова // Вопросы психологии. – 1996. – № 6. – С. 64-76.
8. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с.
9. Леонтьев А.Н. Психологическое развитие ребенка в дошкольном возрасте / А.Н. Леонтьев // Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста; [под ред. А.Н. Леонтьева, А.В. Запорожец]. – М.: Международный образовательный и психологический колледж, 1995. – С. 13-45.
10. Лисина М.И. Развитие представлений о себе у ребенка первого года жизни / М.И. Лисина, Н.Н. Авдеева // Исследования по вопросам возрастной и педагогической психологии. – М.: Педагогика, 1980. – С. 32-55.
11. Лисина М.И. Психология самосознания у дошкольников / М.И. Лисина, А.И. Силвестру; [отв. ред. А.Г. Рузская]. – Казань: «ШТИИИЦА», 1983. – 212 с.

12. Лисина М.И. Формирование личности в общении / М.И. Лисина. – СПб.: Питер, 2009. – 320с.
13. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. / В.С. Мухина, [4-е изд.]. – М.: Издат. Центр «Академия», 1999. – 456 с.
14. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6-7 лет / Н.И. Непомнящая. – М.: Педагогика, 1992. – 160 с.
15. Обухова Л.Ф. Формы и функции подражания в детском возрасте / Л.Ф. Обухова, И.В. Шаповаленко. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 112 с.
16. Развитие личности ребенка / [пер. с англ.]: [отв. ред. А. М. Фонарева]. – М.: Прогресс, 1987. – 272 с.
17. Смирнова Е.О. Психология ребенка от рождения до семи лет: Учебник для педагогических вузов и училищ / Е.О. Смирнова. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 383 с.
18. Смирнова Е.О. Развитие воли и произвольности в раннем онтогенезе / Е.О. Смирнова // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 49-58.
19. Субботский Е.В. Выживание в мире машин: взгляд психолога на причины веры в магию / Е.В. Субботский // Национальный психологический журнал. – 2010. – № 3. – С. 42-47.
20. Фельдштейн Д.И. Психология развития человека как личности: Избранные труды: в 2 т. / Д.И. Фельдштейн. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: изд-во НПО «МОДЕК», 2005. – Т. 1. – 568 с.
21. Хьелл Л. Теории личности. / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.
22. Streib H. (2003) Faith development research at twenty years. In R. R. Osmer & F. Schweitzer (Eds), *Developing a public faith: New directions in practical theology*. St. Louis, Missouri: Chalice Press. P. 15-42.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vovchik-Blakitna M.V. Early Childhood / MV Vovchik blue // *Developmental Psychology*; [Ed. G.S. Kostjuk]. – K.: Soviets school, 1976. – 107 p.
2. Volovikova M. Features of religious identity in modern Russia (the analysis of the responses of children from Smolensk) / M. Volovikova, T. Ryazanov, Leonid Grenkova-Dikevich // *Development of national, ethno-linguistic and religious identity of children and adolescents* / [Ed. M. Barrett, T. Ryazanov, M. Volovikova]. – M.: Publishing House of the Institute of Psychology, 2001. – P. 132-141.
3. Gus'kova T.V. Personal neoplasms in children during the crisis three years / T.V. Gus'kova, M.G. Elagina // *Questions of psychology*. – 1987. – № 5. – P. 78-86.
4. Davydov V.V. Genesis and development of personality in childhood / V.V. Davydov // *Questions of psychology*. – 1992. – № 1. – P. 22-35.
5. Kononko O.L. Psychological bases of personal development of preschoolers (Systematic Approach) / O.L. Kononko. – K.: Stilos, 2000. – 336 p.
6. Kotyrlo V.K. The development of voluntary behavior in preschool children / V.K. Kotyrlo. – K.: Rad. Shkola, 1971. – 200 p.
7. Kravcova E.E. Psychological neoplasms of preschool / E.E. Kravcova // *Questions of psychology*. – 1996. – № 6. – P. 64-76.
8. Krajg G. *Developmental Psychology* / G. Krajg. – SPb.: Piter, 2001. – 992 p.
9. Leont'ev A.N. Psychological development of the child in the preschool / A.N. Leontiev // *Questions of psychology preschool child*; [Ed. A.N. Leontiev, A.V. Zaporozhets]. – M.: International Educational and Psychological College, 1995. – P. 13-45.
10. Lisina M.I. Development of representations about itself at the first year of the child's life / M.I. Lisina, N.N. Avdeeva // *Studies on developmental and educational psychology*. – M.: Pedagogika, 1980. – P. 32-55.
11. Lisina M.I. Psychology of consciousness in preschoolers / M.I. Lisina, A.I. Silvestru; [otv. red. A.G. Ruzskaja]. – Kishenev: «ShTIINCA», 1983. – 212 p.
12. Lisina M.I. Formation of the person in communication / M.I. Lisina. – SPb.: Piter, 2009. – 320 p.
13. Muhina V.S. Age Psychology: phenomenology development, childhood, adolescence: Textbook for students of universities. / V.S. Muhina, [4d ed.]. – M.: Publ. Centr «Akademija», 1999. – 456 p.
14. Nepomnjashhaja N.I. Formation of the person of the child 6-7 years / N.I. Nepomnjashhaja. – M.: Pedagogika, 1992. – 160 p.
15. Obuhova L.F. The form and function of imitation in childhood / L.F. Obuhova, I.V. Shapovalenko. – M.: Izd-vo MGU, 1994. – 112 p.
16. The development of the child's personality / [translate from engl.]; [ed. A.M. Fonareva]. – M.: Progress, 1987. – 272 p.
17. Sмирнова Е.О. The psychology of the child from birth to seven years: the textbook for teachers of universities and colleges / E.O. Sмирнова. – M.: Shkola-Press, 1997. – 383 p.
18. Sмирнова Е.О. The development will and arbitrariness in early ontogenesis / E.O. Sмирнова // *Questions of psychology*. – 1990. – № 3. – P. 49-58.
19. Subbotskij E.V. The survival of the world's vehicles: a look at the causes of psychological belief in magic / E.V. Subbotskij // *National Psychological Journal*. – 2010. – № 3. – P. 42-47.
20. Fel'dshtejn D.I. Psychology of human development as a person: Selected Works: in 2 vol. / D.I. Fel'dshtejn. – M.: Publ. house of the Moscow Psychological and Social Institute; Voronezh: izd-vo NPO «МОДЕК», 2005. – Vol. 1. – 568 p.
21. H'ell L. Theories of Personality. / L. H'ell, D. Zigler. – SPb.: Piter, 2006. – 607 p.

Aliexsieieva Y.A. Psychological peculiarities of faith formation in the early ontogenesis

Abstract. The paper analyses the question of the specifics of the development of faith as an integral formation at the preschool age children. It notes the connection of the faith dynamics with indicators of mental development (tumors, leading activities) specific to each age period. The preconditions of faith development in the early age (feeling of trust to adults, positive self-conception, self-dependence and self-control) is defined. The article considers the development of structural components of faith of the under school age child's personality (cognitive, emotional, value-motivational, behavioral) and kinds of faith (belief in yourself, in others in social values, spiritual and religious, mystical).

Keywords: *faith, faith in oneself, faith in the other, the belief in social values, spiritual and religious faith, mystical faith*

Алексеева Ю.А. Психологические особенности становления веры в раннем онтогенезе

Аннотация. В статье проанализирован вопрос специфики развития веры как интегрального личностного образования у детей дошкольного возраста. Отмечается связь динамики веры с показателями психического развития (новообразованиями, ведущими видами деятельности), характерных для каждого возрастного периода. Определяются предпосылки развития веры в раннем возрасте (чувство доверия ребенка к взрослым, положительная Я-концепция, самостоятельность и самоконтроль). Рассматривается развитие структурных компонентов веры личности ребенка дошкольного возраста (когнитивного, эмоционального, ценностно-мотивационного, поведенческого) и видов веры (веры в себя, в других, социальные ценности, духовно-религиозной и мистической).

Ключевые слова: *вера, вера в себя, вера в другого, вера в социальные ценности, духовно-религиозная вера, мистическая вера*